

УДК 347.652.4

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.05.28>

ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАННЯ СПАДЩИНИ ВІДУМЕРЛОЮ В ДОКТРИНІ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА ТА ПРАКТИЦІ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

Кройтор В.А.,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри цивільного права та процесу,
Харківський національний університет внутрішніх справ,
ORCID: 0000-0002-1849-5721,
e-mail: kroytor@ukr.net

Кройтор В.А. Особливості визнання спадщини відумерлою в доктрині цивільного права та практиці правозастосування.

Автором досліджується проблема відумерлості спадщини. Проблемність цього правового феномена також зумовлена відсутністю його законодавчого визначення, спірності щодо правової природи відносин відумерлості спадщини. Про актуальність цієї проблеми свідчить й те, що в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення доречно припустити збільшення об'єктів відумерлого майна внаслідок неможливості спадкоємців прийняти спадщину (загибель у результаті воєнних дій, виїзд на постійне місце проживання в інші країни тощо), руйнування та пошкодження майна. Тому в умовах воєнного стану процедура взяття на облік та використання відумерлого майна на рівні територіальних громад може бути переглянута.

В роботі відзначено, що відумерлість спадщини за своєю правовою природою не може розглядатись як спадково-правова дефініція, через те що: вона базується на обов'язку, а не на праві прийняття спадщини; її мета полягає в задоволенні суспільного інтересу щодо підтримки стабільності майнових відносин у суспільстві; вона є правонаступництвом.

Автором доводиться, що конструкція інтересу в системі правовідносин відумерлості спадщини має комплексність і поєднує суспільний (соціальний) та економічний (майновий) інтереси. Суспільний (соціальний) інтерес полягає у збереженні стабільності майнових відносин у суспільстві. Економічний (майновий) інтерес має публічну та приватну спрямованість, зокрема задовольняє інтереси територіальної громади як набувача права власності, так і особи-кредитора щодо задоволення зобов'язань спадкодавця за рахунок відумерлого майна. При цьому публічний суб'єкт приймає на себе тягар зобов'язань спадкодавця іноді не у власних інтересах, а з метою задоволення стабільності майнових відносин у суспільстві.

Процедура визнання спадщини відумерлою має такі етапи: виявлення відумерлого майна, зо-

крема з повідомлень сусідів, балансоутримувача житлового фонду; обстеження виявленого майна, про що складається акт; проведення збору інформації щодо наявності статусу відумерлого майна; у випадку встановлення факту руйнування (знищення) комісією висувається пропозиція щодо припинення права власності на такий об'єкт; підготовка заяви до суду про визнання спадщини відумерлою та передачу майна у комунальну власність; розгляд справи за правилами окремого провадження; прийняття рішення суду про передачу відумерлої спадщини у комунальну власність; рішення сесії органу місцевого самоврядування щодо набуття права комунальної власності на відумерле майно; державна реєстрація власності за відповідною територіальною громадою; утримання та використання відумерлого майна.

Ключові слова: цивільне право, спадщина, відумерла спадщина, територіальна громада, комунальна власність, спадкодавець, власність, суспільний інтерес, нерухомість, правонаступництво.

Kroitor V.A. Specific features of defining inheritance as escheated within civil law doctrine and legal enforcement practice.

The author has studied the problem of escheated inheritance. The problematic aspect of this legal phenomenon is also stipulated by the lack of its legislative definition, disputes in regard to the legal nature of relations of escheated inheritance. The relevance of this problem is evidenced by the fact that it is appropriate to assume an increase in objects of escheated property in terms of the martial law and post-war reconstruction due to inability of lawful heirs to accept inheritance (death as a result of hostilities, leaving the country for permanent residence in other states, etc.), destruction and damage of property. Therefore, the registration procedure and usage of escheated property at the level of territorial communities may be revised in terms of the martial law.

It has been noted in the paper that escheated inheritance cannot be considered as hereditary

and legal definition by its legal nature, because: it is based on the obligation, but not on the right to accept inheritance; its purpose is to satisfy the public interest in maintaining the stability of property relations in society; it is legal succession.

The author has proved that the construction of interest in the system of legal relations of escheated inheritance is complex and combines public (social) and economic (property) interests. Public (social) interest consists in preserving the stability of property relations in society. Economic (property) interest has a public and private orientation, in particular, it satisfies the interests of the territorial community, both an acquirer of the ownership right and a creditor regarding the satisfaction of an ancestor's obligations at the expense of escheated property. At the same time, a public entity assumes the burden of the ancestor's obligations sometimes not in own interests, but in order to satisfy the stability of property relations in society.

The procedure of recognizing inheritance as escheated has the following stages: detection of escheated property, in particular from reports of neighbors, from the authority in charge of the residential stock; examination of discovered property, whereat a formal note is taken; collection of information regarding the status of escheated property; in case of establishing the fact of damage (destruction), the commission puts forward a proposal to terminate the ownership right to such an object; preparation of a claim to the court on defining inheritance as escheated and transfer of property to communal ownership; hearing the case according to the rules of a separate proceeding; adoption of a court judgement on transferring escheated inheritance to communal ownership; the decision of the local self-government agency's session on the acquisition of the right of communal ownership of escheated property; state registration of property for the relevant territorial community; maintenance and use of escheated property.

Key words: civil law, inheritance, escheated inheritance, territorial community, communal ownership, ancestor, property, public interest, immovable property, legal succession.

Постановка проблеми. Дослідження проблеми відумерлості спадщини свідчить, про певну складність цієї науково-практичної категорій, навколо якої продовжують точитися дискусії вчених. Проблемність цього правового феномена також зумовлена відсутністю його законодавчого визначення, спірності щодо правової природи відносин відумерлості спадщини.

Про актуальність цієї проблеми свідчить й те, що в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення доречно припустити збільшення об'єктів відумерлого майна внаслідок неможли-

вості спадкоємців прийняти спадщину (загибель у результаті воєнних дій, виїзд на постійне місце проживання в інші країни тощо), руйнування та пошкодження майна. Тому в умовах воєнного стану процедура взяття на облік та використання відумерлого майна на рівні територіальних громад може бути переглянута.

За подальшого розвитку інституції відумерлої спадщини необхідно враховувати і досвід європейських країн. Сама можливість і порядок розгляду будь-якої категорії цивільних справ, як вже зазначалось в попередніх наукових працях, мають розглядатись насамперед з точки зору міжнародно-правових стандартів [1, с. 305–348]. У правовій літературі всі міжнародні норми в галузі прав і свобод людини прийнято називати міжнародними стандартами [2, с. 66]. Розгляд питання про відповідність міжнародно-правовим стандартам як цивільного судочинства взагалі, так і судового порядку розгляду справ про визнання спадщини відумерлою, пов'язується також з реалізацією стратегічного курсу України на інтеграцію до Європейського Союзу. Так, у країнах Європейського Союзу суб'єктом неуспадкованого майна є держава, в Україні – територіальна громада, адже вона не має такого обсягу правосуб'єктності, як держава [3, с. 9]. Означене тільки підкреслює актуальність цього напрямка наукових досліджень.

Стан опрацювання проблеми. Дослідження наукової літератури, присвяченої відумерлості спадщини, свідчить, що питанням відповідальності за договором про надання юридичних послуг присвячено низку наукових праць. Серед них заслуговують на увагу наукові праці: К. Гуменюк [4], О. Неліна [3], О. Кухарева [5], О. Аврамової [6], Т. Волинця [7], Н. Бондаренко-Зелінської, М. Бориславської, О. Трач [8] та ін. Водночас, незважаючи на науково-теоретичну цінність наукових висновків зазначених науковців, слід наголосити, що вони не повною мірою вирішують усі потреби сучасної теорії та практики. Наведене підкреслює, що, незважаючи на потужні наукові розвідки в цьому напрямі, питань щодо відумерлості спадщини не зменшилося, а отже, вони потребують подальшого вирішення.

Мета дослідження полягає у визначенні особливостей визнання спадщини відумерлою в доктрині цивільного права та практиці правозастосування.

Викладення основного матеріалу. Спадково-правові категорії є предметом наукових досліджень О. Кухарева. Він наголошує, що одним із найбільш спірних у теоретичній площині залишається питання визначення правової природи відносин, що виникають у зв'язку з переходом відумерлого майна. Дослідник виокремлює такі теорії правової природи відумерлості

спадщини: 1) теорія щодо визнання відумерлої спадщини спадковим правом (перехід спадщини у власність територіальної громади є спадкуванням); 2) теорія щодо невизнання відумерлої спадщини спадковим правом заперечує перехід майна померлого власника до територіальної громади у порядку спадкового правонаступництва [5, с. 128].

Наведені теорії мають прояв у таких позиціях науковців. Як указує Т. Волинець, особливість переходу у власність територіальної громади відумерлого майна виявляється в тому, що таке наступництво можливо лише за однієї підстави – за законом, є обов'язком, з метою усунення безгосподарності спадкового майна, викликані відсутністю спадкоємців, місце яких займає громада, що не є спадкоємцем відумерлої спадщини, а тому правила спадкування на громаду, до якої перейшло відумерле майно, не поширюються [7, с. 377]. О. Нелін стверджує, що територіальна громада є сингулярним правонаступником в обмеженій кількості справ (право власності) та обов'язків (відшкодувати майнову та моральну шкоду, завдану померлим) [3, с. 9].

Ураховуючи наведене, зазначимо, що відумерлість спадщини не є спадкуванням, адже вона включена в систему спадкового права внаслідок задоволення суспільного інтересу, який полягає у підтримці стабільності майнових відносин у суспільстві, задля цього і задовольняється економічний інтерес кредитора померлого спадкодавця. Саме в цьому є прояв того, що дотримання публічних інтересів сприятиме приватним інтересам, інтересам окремих осіб [9, с. 370]. У судовій практиці визначено, що суспільний (публічний) інтерес є оціночним поняттям [10]. Отже, *інститут відумерлості спадщини насамперед спрямований на задоволення суспільного інтересу щодо підтримки стабільності майнових відносин у суспільстві. Майновий (економічний) інтерес щодо набуття права власності на спадкове майно має похідний характер від основного суспільного інтересу.*

Щодо набуття права власності у разі визнання спадщини відумерлою О. Розгон зазначає, що ця підстава є самостійною правовою підставою набуття права власності, і територіальна громада, набуваючи прав на відумерлу спадщину, не є спадкоємцем ні за заповітом, ні за законом, оскільки територіальна громада не згадується в жодній черзі спадкоємців за законом. Таке положення зумовлене обов'язком територіальної громади стати правонаступником [11, с. 54, 55]. Поділяючи цю позицію К. Гуменюк доводить, що інститут відумерлості спадщини є самостійним інститутом цивільного права, оскільки зв'язок відумерлості спадщини та спадкових відносин є похідним від норм спадкового права, а його розташування в системі цивільного права по-

винно бути в інституті набуття права власності [4, с. 109]. Дійсно, відумерлість спадщини – це підстава набуття комунальної власності, яка характеризується дослідниками як виключна підстава набуття права власності територіальною громадою [12, с. 192].

Процедура переходу в комунальну власність відумерлого майна встановлюється в локальних актах органів місцевого самоврядування. Наприклад, рішенням сесії Петропавлівської селищної ради Синельниківського району Дніпропетровської області «Про затвердження Порядку виявлення, взяття на облік, збереження та використання безхазяйного майна, визнання спадщини відумерлою та прийняття такого майна у комунальну власність Петропавлівської селищної ради» від 30 листопада 2022 р. № 973-22/VIII [13]. У цьому рішенні встановлено процес набуття права комунальної власності на відумерле майно. Так, первинно воно, зокрема з повідомлень сусідів, балансоутримувача житлового фонду. Після цього постійна діюча комісія органу місцевого самоврядування встановлює факт відумерлості спадщини, здійснює обстеження виявленого майна. Про факт виявлення такого майна і його стан складається акт. Далі проводиться збір інформації щодо наявності статусу відумерлого майна, зокрема шляхом направлення відповідних запитів. Після прийняття рішення суду про передачу відумерлої спадщини в комунальну власність уповноважений орган готує на чергову сесію органу місцевого самоврядування відповідний проєкт рішення. На підставі відповідного рішення відбувається державна реєстрація власності за відповідною територіальною громадою. Лише після цього відбувається утримання та використання відумерлого майна [13].

Проаналізувавши наведений локальний акт органу місцевого самоврядування, можна стверджувати, що загальні норми щодо визнання спадщини відумерлою закріплені у ст. 1277 ЦК України [14], які деталізуються в рішеннях органів місцевого самоврядування, що мають процедурний характер щодо набуття права комунальної власності на відумерле майно.

Варто звернути увагу, що за процедурою визнання спадщини відумерлою відбувається обстеження об'єкта щодо встановлення наявності чи відсутності факту його руйнування (знищення). Таке положення зумовлене тим, що з технічної точки зору будь-яка нерухомість, що зруйнована до фундаменту, може бути відновлена ціною значних матеріальних витрат, можливо навіть порівняних із новим будівництвом такого самого об'єкта нерухомості. При цьому реконструкція, реставрація або капітальний ремонт спричиняють виникнення нової нерухомої речі, тому зрозуміло, що у випадку, якщо від-

новлення нерухомості при її пошкодженні потребує здійснення відповідних дій, то в такому разі доцільне її знищення [15, с. 79].

Унаслідок того, що після знищення річ припиняє виконувати основні функції, то вона і припиняє своє існування як об'єкт матеріального світу. Щодо об'єктів нерухомого майна, то за їх значної реконструкції відбувається виникнення нового об'єкта, що вже не може мати статусу відумерлого майна. Тому цілком логічно при виявленні відумерлого майна проводити його обстеження та встановлювати факт його знищення задля збереження стабільності майнових відносин у суспільстві. Водночас у ст. 1277 ЦК України передбачено, що орган місцевого самоврядування за місцезнаходженням нерухомого майна, а за відсутності нерухомого майна – місцезнаходженням основної частини рухомого майна, зобов'язаний подати до суду заяву про визнання спадщини відумерлою [15]. У цій нормі не передбачена можливість відмови від обов'язку прийняття відумерлої спадщини внаслідок знищення майна. Таке положення природно ставить питання щодо необхідності доповнення абз. 1 ч. 1 ст. 1277 ЦК України положенням про можливість відмови від обов'язку подачі заяви до суду про визнання спадщини відумерлою у разі знищення нерухомого майна, відмінного від земельної ділянки, або його значного пошкодження, якщо при його реконструкції виникає новий об'єкт нерухомого майна.

Унаслідок того, що країна знаходиться у стані війни, то кількість знищених, пошкоджених об'єктів нерухомого майна може лише збільшуватися. Звернемося до *Звіту про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії Росії проти України станом на початок 2024 року*. Даний звіт представляє результати оцінки збитків економіки України, понесених внаслідок воєнної агресії Росії. Звіт охоплює період з лютого 2022 року по січень 2024 року. В рамках цього звіту оцінені прямі збитки («damages» згідно з методологією Світового банку) — шкода, завдана фізичній інфраструктурі України внаслідок війни (повне або часткове руйнування). Оцінка прямих збитків здійснена в рамках Національної ради з відновлення України від наслідків війни аналітичною командою Київської Школи Економіки спільно з Міністерством розвитку громад, територій та інфраструктури, Міністерством економіки України, Міністерством охорони здоров'я України, за координації Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України та у співпраці з іншими профільними міністерствами та Національним банком України. Найбільша частка у загальному обсязі прямих збитків завдана житловим будівлям, а саме 37,5% або \$58,9 млрд та інфраструктурі – 23,4% або \$36,8

млрд. Втрати активів підприємств та промисловості становлять мінімум \$13,1 млрд і продовжують зростати. Ще \$10,3 млрд складають прямі втрати аграрного сектору та земельних ресурсів внаслідок війни. В свою чергу, також стрімко зростають втрати енергетичного сектору, які зараз вже становлять \$9,0 млрд. Сукупні прямі збитки від руйнувань та пошкоджень об'єктів громадського сектору (соціальні об'єкти та установи, заклади освіти, науки та охорони здоров'я, культурні споруди, спортивні об'єкти, адміністративні будівлі тощо) складають близько \$13,7 млрд [16].

При цьому в нормах Закону України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України» не передбачено, що органи місцевого самоврядування як власники комунального майна можуть визнаватися отримувачем компенсації за пошкоджені/знищені об'єкти нерухомого майна (ст. 2). На відміну від цього спадкоємці власників пошкоджених/знищених об'єктів нерухомого майна мають право на компенсацію [17].

Наведене ще раз підкреслює, що відумерлість спадщини не є спадково-правовою категорією. Крім того, відсутність процедури компенсації за знищений об'єкт нерухомого майна відумерлої спадщини також підкреслює актуальність законодавчого закріплення положення про можливість відмови від обов'язку подачі заяви до суду про визнання спадщини відумерлою в разі її знищення. На відміну від житлової нерухомості, відумерле майно у вигляді земельної ділянки не може бути знищене. Безумовно, земельні ділянки внаслідок воєнних дій можуть отримувати ураження, мати мінування. Відомо і те, що в мирний час існував ризик можливості погіршення стану земельної ділянки, якщо вона перебуватиме без використання та належної обробки до моменту ухвалення судом рішення щодо визнання її відумерлою спадщиною [18, с. 112]. Водночас цей об'єкт нерухомості може відновлюватися без виникнення нового об'єкта, як це відбувається із житловою нерухомістю. Отже, залежно від виду об'єкта нерухомого майна є доцільність визначити правовий режим відумерлого майна.

Висновки. Проведене дослідження дає змогу запропонувати такі висновки. Відумерлість спадщини за своєю правовою природою не може розглядатись як спадково-правова дефініція, через те що: вона базується на обов'язку, а не

на праві прийняття спадщини; її мета полягає в задоволенні суспільного інтересу щодо підтримки стабільності майнових відносин у суспільстві; вона є правонаступництвом.

Конструкція інтересу в системі правовідносин відумерлості спадщини має комплексність і поєднує суспільний (соціальний) та економічний (майновий) інтереси. Суспільний (соціальний) інтерес полягає у збереженні стабільності майнових відносин у суспільстві. Економічний (майновий) інтерес має публічну та приватну спрямованість, зокрема задовольняє інтереси територіальної громади як набувача права власності, так і особи-кредитора щодо задоволення зобов'язань спадкодавця за рахунок відумерлого майна. При цьому публічний суб'єкт приймає на себе тягар зобов'язань спадкодавця іноді не у власних інтересах, а з метою задоволення стабільності майнових відносин у суспільстві.

Процедура визнання спадщини відумерлою має такі етапи:

виявлення відумерлого майна, зокрема з повідомлень сусідів, балансоутримувача житлового фонду;

обстеження виявленого майна, про що складається акт; проведення збору інформації щодо наявності статусу відумерлого майна;

у випадку встановлення факту руйнування (знищення) комісією висувається пропозиція щодо припинення права власності на такий об'єкт;

підготовка заяви до суду про визнання спадщини відумерлою та передачу майна у комунальну власність; розгляд справи за правилами окремого провадження;

прийняття рішення суду про передачу відумерлої спадщини у комунальну власність;

рішення сесії органу місцевого самоврядування щодо набуття права комунальної власності на відумерле майно;

державна реєстрація власності за відповідною територіальною громадою;

утримання та використання відумерлого майна.

Задля правової регламентації відносин відумерлої спадщини доцільним є доповнити абз. 1 ч. 1 ст. 1277 ЦК України положенням про можливість відмови територіальної громади від обов'язку подачі заяви до суду про визнання спадщини відумерлою в разі знищення нерухомого майна або його значного пошкодження внаслідок воєнних дій або фактичного припинення існування об'єкта нерухомості, відмінного від земельної ділянки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кройтор В.А. Принципи цивільного судочинства та їх система: проблеми сучасної теорії і практики: монографія. Харків: Право, 2020. 672 с.

2. Кройтор В.А., Степаненко Т.В. Стандарти Європейського Союзу у сфері цивільного судочинства і проблема доступу до правосуддя. *Наукові записки Харківського економіко-правового університету*. 2005. № 1(2). С. 64–77.
3. Нелін О. І. Становлення та розвиток правової доктрини відумерлості (виморочності) спадкового майна в Україні. *Юридична Україна*. 2020. № 8. С. 6–11. DOI: [https://doi.org/10.37749/2308-9636-2020-8\(212\)-1](https://doi.org/10.37749/2308-9636-2020-8(212)-1).
4. Гуменюк К.П. Характеристика інституту відумерлості спадщини. *Форум права*. 2017. (5). С. 106–111.
5. Кухарев О.Є. Сучасні тенденції розгляду судами справ про визнання спадщини відумерлою. *Слово національної школи суддів України*. 2023. № 2 (43). С. 127–140. DOI: [https://doi.org/10.37566/2707-6849-2023-2\(43\)](https://doi.org/10.37566/2707-6849-2023-2(43)).
6. Аврамова О.Є. Відумерлість майна: аналіз правового статусу. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2016. Вип. 3 (74). С. 190–195.
7. Волинець Т. Відумерла спадщина як підстава виникнення права комунальної власності. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. 2017. № 861. С. 374–379.
8. Бондаренко-Зелінська Н., Бориславська М., Трач О. Процесуальні аспекти визнання спадщини відумерлою. *Університетські наукові записки*. 2022. № 3 (87). С. 14–34. DOI: <https://doi.org/10.37491/UNZ.87.2>.
9. Бабецька І. Поняття публічного інтересу у цивільному праві України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. 2017. № 865. С. 366–372.
10. Берназюк Я. Суспільні інтереси та їх вплив на здійснення правосуддя в умовах воєнного стану / Судова влада України : офіц. сайт. 08.09.2023. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/5_%20presentation_bernaziuk_public_interests.pdf (дата звернення: 28.05.2024).
11. Розгон О.В. Визнання спадщини відумерлою як самостійна правова підстава набуття права власності територіальною громадою // Проблеми цивільного права та процесу : матеріали наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті проф. О.А. Пушкіна (м. Харків, 22 травня 2010 р.) / Харків. нац. ун-т внутр. справ; Навч.-наук.

- ін-т права, економіки та соціології. Харків, 2010. С. 53–55.
12. Дем'янчук І.Р. Підстави набуття права власності територіальною громадою. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 11. С. 189–193. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-11/41>.
 13. Про затвердження Порядку виявлення, взяття на облік, збереження та використання безхазяйного майна, визнання спадщини відумерлою та прийняття такого майна у комунальну власність Петропавлівської селищної ради : рішення сесії Петропавлівської селищної ради Синельниківського району Дніпропетровської області від 30.11.2022 № 973-22/VIII / Петропавлівська селищна рада: сайт. URL: <https://petropotg.dp.gov.ua/rishennya-gromadi/pro-zatverdzhennia-poriadku-vyiavlennia-vziattia-na-oblik-zberezhennia-ta-vykorystannia-bezkhaziainoho-maina-vyznannia-spadshchynu-vidumerloiu-ta-pryiniattia-takoho-maina-u-komunalnu-vlasnist> (дата звернення: 28.08.2024).
 14. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV / База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 28.08.2024).
 15. Спесівцев Д.С. Знищення штучно створеної нерухомої речі: сучасні проблеми правового регулювання та практики правозастосування. *Вісник Державної судової адміністрації України*. 2018. № 3-4. С. 73–80.
 16. Звіт про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії Росії проти України станом на початок 2024 року. URL: https://www.kse.ua/wp%2Dcontent/uploads/2024/04/01.01.24_Damages_Report.pdf.
 17. Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України : Закон України від 23.02.2023 № 2923-IX / БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2923-20> (дата звернення: 28.08.2024).
 18. Полянська В.І., Орешкова А.Ф. Актуальні питання визнання земельної ділянки відумерлою спадщиною. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 3. С. 109–113. URL: http://lsej.org.ua/3_2015/31.pdf (дата звернення: 28.08.2024).